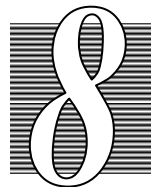

Розділ

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК 341.1.01:341.215.4.

*А. Л. Чернявський, канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства
Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)*

МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ПРИВАТНИХ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Стаття присвячена дослідженню проблеми міжнародної правосуб'єктності приватних фізичних та юридичних осіб. На основі аналізу юридичної природи міжнародних правовідносин, у яких беруть участь такі особи, зокрема відносин міжнародно-правової відповідальності, автором зроблено висновок про те, що приватні фізичні та юридичні особи, в т.ч. транснаціональні корпорації, не володіють міжнародною правосуб'єктністю і можуть розглядатися в якості не суб'єктів, а дестинаторів міжнародного права.

Ключові слова: міжнародна правосуб'єктність, суб'єкти міжнародного права, учасники міжнародних правовідносин, міжнародна правосуб'єктність приватних осіб, дестинатори міжнародного права.

Постановка проблеми. Однією із характерних рис сучасного міжнародного права є перманентне розширення участі приватних фізичних та юридичних осіб у різноманітних міжнародних відносинах. Норми універсального міжнародного права та його регіональних підсистем закріплюють значний обсяг прав і свобод людини, визначають деякі її обов'язки, достатньо детально регламентують діяльність транснаціональних корпорацій та інших юридичних осіб тощо. Внаслідок цього розвивається поняття суб'єкта міжнародного права та носія міжнародної правосуб'єктності, і зрештою – створюються передумови для послаблення ефективності механізмів міжнародно-правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній міжнародно-правовій літературі відображений увесь спектр наукових підходів до

проблеми міжнародної правосуб'єктності приватних фізичних та юридичних осіб – від ортодоксального, заснованого на запереченні володіння у таких осіб будь-яких елементів міжнародно-правового статусу (Д. Б. Левін), до розширювального, що обґрунтовує не лише наявність у приватних фізичних та юридичних осіб міжнародної правосуб'єктності (Г. В. Ігнатенко, Ж. Тускож), а й доводить існування у них права на участь у формуванні (В. М. Шумілов). Також питання міжнародної правосуб'єктності приватних осіб, як правило, піднімаються у працях, присвячених проблемам реалізації міжнародно-правової відповідальності, перш за все, міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб (Д. Карро, П. Жюйар, І. І. Лукашук, П. Маланчук та ін.). Незважаючи на це, питання міжнародної правосуб'єктності приватних фізичних та юридичних осіб розглядаються у більшості випадків достатньо епізодично, а сама природа

© А. Л. Чернявський, 2014

міжнародних правовідносин за їх участю залишається недостатньо вивченою.

Враховуючи викладене, **метою** цієї статті є визначення наявності чи відсутності міжнародної правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб на основі аналізу юридичної природи міжнародних правовідносин за участю таких осіб.

Виклад основного матеріалу. У сучасній міжнародно-правовій літературі все частіше лунають ідеї про можливість визнання суб'єктами міжнародного права фізичних осіб-індивідів. Основною тезою, яка дозволяє деяким дослідникам відносити індивідів до числа суб'єктів міжнародного права, є закріплення у міжнародно-правових актах широкого переліку суб'єктивних прав і обов'язків фізичної особи. Зокрема, Г. В. Ігнатенко, обгрутовуючи існування у фізичної особи міжнародної правосуб'єктності, вказує, що для визначення наявності в індивіда міжнародної правосуб'єктності має значення його здатність мати і здійснювати права і обов'язки, визначені нормами міжнародного права, а той факт, що кількість відносин за участю фізичних осіб, які б регулювалися безпосередньо нормами міжнародного права, є надзвичайно малою, автор не вважає важливим, оскільки "кількісний показник характеризує фактичний стан, а не правоздатність" [9, с. 76–77]. Тим не менше, з такою позицією навряд чи можна погодитися.

До Другої світової війни у міжнародному праві фізична особа не розглядалася як носій суб'єктивних прав та обов'язків, а виступала лише як об'єкт міжнародного права [7, с. 85]. Після Другої світової війни фізичні особи перестали розглядатися як об'єкти міжнародного права, а пізніше уругвайський юрист Е. Х. Аречага, котрий свого часу був головою Міжнародного Суду ООН, наголошував на можливості та необхідності надання міждержавними договорами індивідам певних прав та розробки міжнародних засобів захисту цих прав [2, с. 259–260]. Прийняття ж значної кількості міжнародно-правових актів, спрямованих на захист прав і свобод людини, основними серед яких є Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенція про права дитини 1989 р. тощо, дозволяє із впевненістю констатувати факт закріплення у сучасному міжнародному праві значного кола суб'єктивних прав і обов'язків фізичної особи. Однак навряд чи таке закріплення прав і обов'язків індивіда дає можливість говорити про

його повноцінну міжнародну правосуб'єктність. Швейцарський дослідник П. Маланчук, заперечуючи міжнародну правосуб'єктність особи, вказує, що міжнародні договори у сфері прав людини не наділяють індивідів безпосередніми правами у міжнародних відносинах, а покладають на держави обов'язок надавати зацікавленим фізичним особам певні права за внутрішньодержавним законодавством. При цьому автор наводить досить просту та оригінальну аналогію з національним екологічним правом: "внутрішньодержавні норми, що забороняють жорстокість до тварин, не надають останнім ніяких прав" [8, с. 152]. Аналогічна думка поширена і у вітчизняній літературі. Так, ще у 60-х роках ХХ ст. Д. Б. Левін зазначав, що "індивіди, не будучи суб'єктами міжнародного права, а будучи у випадках, коли міжнародне право захищає їхні інтереси, ... лише дестинаторами його норм, не можуть бути ні суб'єктами міжнародного делікту, ні суб'єктами претензій про відповідальність" [4, с. 48].

На нашу думку, теза про те, що фізична особа виступає дестинатором, а не суб'єктом міжнародного права, має бути прийнята за основу при вирішенні питання про суб'єктний склад відносин міжнародно-правової відповідальності. Характер діяльності Європейського суду з прав людини, Суду Європейського Союзу, Верховного комісару ООН з прав людини тощо дозволяє говорити про те, що фізична особа, яка вважає, що певна держава порушує її права чи свободи, може не лише звернутися до цієї держави з вимогою відновити порушене право, а й із проханням до відповідного міжнародного органу застосувати до держави-правопорушника заходи, спрямовані на відновлення порушеного права. Більше того, при вирішенні справи на користь фізичної особи держава-правопорушниця несе обов'язок виконати рішення відповідного юрисдикційного органу (Європейського суду з прав людини, Суду Європейського Союзу тощо).

Однак тут необхідно звернути увагу на декілька суттєвих моментів. По-перше, держава-правопорушниця, скарга фізичної особи на дії якої розглядалася міжнародним судом чи міжнародною організацією, несе обов'язок відновити порушене право заявника не перед самим заявником, а перед відповідною міжнародною організацією, наприклад, ООН, Радою Європи чи Європейським Союзом. По-друге, фізична особа може звернутися до міжнародного юрисдикційного органу тільки за умови, якщо держава-правопорушниця ратифікувала відповідний міжнародний договір, що передбачає можливість

такого звернення. Тобто ініціативи однієї лише фізичної особи про висунення претензії до суб'єкта міжнародного права недостатньо для виникнення відносин відповідальності цього суб'єкта.

Іншою підставою, що дозволяє деяким дослідникам обґрунтовувати міжнародну правосуб'єктність індивіда, є існування механізмів притягнення фізичної особи до міжнародної кримінальної відповідальності. Наприклад, французький дослідник Ж. Тускоз однозначно відносить фізичних осіб до числа суб'єктів міжнародного права, передусім через те, що вони можуть нести міжнародну кримінальну відповідальність [11, с. 180–181].

Вперше механізм притягнення фізичних осіб до кримінальної відповідальності безпосередньо на основі норм міжнародного права був втілений після Другої світової війни у статутах Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців (Нюрнберзький трибунал 1945 р.) та Міжнародного військового трибуналу для суду над головними військовими злочинцями на Далекому Сході (Токійський трибунал 1946 р.), а пізніше – у статутах Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, що були вчинені на території колишньої Югославії (1993 р.), Міжнародного трибуналу по Руанді (1994 р.), угодою між ООН та Урядом Сьєрра-Леоне про заснування Спеціального суду по Республіці Сьєрра-Леоне (2000 р.), а також Римським статутом Міжнародного кримінального суду (1998 р.).

І. І. Лукашук вказує, що у випадку притягнення фізичної особи до міжнародної кримінальної відповідальності безпосередньо на основі норм міжнародного права “фізичні особи не є суб'єктами міжнародно-правової відповідальності навіть у тому випадку, коли вони вчиняють міжнародно-протиправне діяння в якості посадових осіб держави” [6, с. 72]. Тут варто звернутися до ч. 1 ст. 17 Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р., яка закріплює принцип компліментарності міжнародного кримінального судочинства і встановлює, що справа є неприйнятною до розгляду цим Судом, якщо дана справа розслідується або щодо неї порушено кримінальне переслідування державою, яка володіє відносно неї юрисдикцією, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна належним чином вести розслідування або порушити кримінальне переслідування; або якщо справа розслідується державою, яка володіє

юрисдикцією щодо неї, і ця держава вирішила не порушувати кримінального переслідування, за винятком випадків, коли це рішення стало результатом небажання або нездатності держави належним чином порушити кримінальне переслідування; або якщо особа, якої це стосується, уже була засуджена за поведінку, що є предметом розгляду Міжнародним кримінальним судом. Фактично можна говорити про вторинний характер міжнародної кримінальної відповідальності фізичної особи, оскільки така відповідальність настає тільки у випадку, коли держава не бажає чи не здатна притягти до кримінальної відповідальності за національним законодавством індивіда, що вчинив міжнародний злочин. По суті, фізична особа, що вчинила міжнародний злочин і не була притягнута за його вчинення до кримінальної відповідальності за національним законодавством, через реалізацію інституту міжнародної кримінальної відповідальності виступає дестинатором передбаченого міжнародним правом обов'язку зазнати кримінального покарання. Тому у випадку притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності фізична особа також не виступає суб'єктом відносин міжнародно-правової відповідальності, а значить і не має міжнародної правосуб'єктності.

Аналогічно з питанням про міжнародну правосуб'єктність фізичних осіб має вирішуватися і питання про міжнародну правосуб'єктність міжнародних неурядових організацій та міжнародних господарських об'єднань (транснаціональних корпорацій). Останнім часом значно посилюється вплив міжнародних неурядових організацій, таких, наприклад, як “Міжнародна Амністія”, “Лікарі без кордонів”, “Грінпіс” тощо, на міжнародні відносини. Так, у 1991 р. Генеральна Асамблея ООН надала статус спостерігача Міжнародному комітетові Червоного Хреста, а станом на 1994 р. при Економічній та соціальній раді ООН консультативний статус мали близько тисячі міжнародних неурядових організацій [8, с. 149]. Зрештою, у 1986 р. у справі “Rainbow Warrior” було утворено прецедент передачі на розгляд арбітражу спору між Францією та міжнародною неурядовою організацією “Грінпіс” про відшкодування шкоди, заподіяної незаконним затопленням спецслужбами Франції судна “Rainbow Warrior”, яке належало “Грінпісу” [1]. Однак в усіх подібних випадках міжнародні міжурядові організації виступали неофіційно, або виконуючи дорадчо-консультативні функції та функції зв'язку із громадськістю, або як сторони приватноправових відносин, в т. ч. і про відшкодування цивільно-правової шкоди, при цьому будь-якими міжнародними правами та

обов'язками вони не наділялися, а отже, не можуть розглядатися як суб'єкти відносин міжнародно-правової відповідальності.

Як в іноземній, так і у вітчизняній науковій літературі зустрічається думка про необхідність визнання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій, основним підґрунтям для чого є значна кількість укладених між державами та транснаціональними корпораціями т. зв. діагональних угод (інвестиційних, концесійних, про розподіл продукції тощо), в яких держави та транснаціональні корпорації визнаються рівноправними сторонами, а іноді – і конкурентами [3, с. 26]. Внаслідок цього розвиваються різноманітні концепції транснаціонального або міжнародного корпоративного права як правової системи, яка б складалася з укладених за участю транснаціональних корпорацій договорів, що б підпорядковувалися міжнародному праву або загальним принципам права [5, с. 80]. Проте навряд чи можна розглядати таку систему норм як таку, що підпорядковується виключно нормам міжнародного права, оскільки транснаціональні корпорації за своїм правовим статусом є юридичними особами, заснованими на території певної держави відповідно до її законодавства. Це повністю відповідає існуючим нормам міжнародного права. Так, ст. 2 Хартії економічних прав та обов'язків держав 1974 р. однозначно вказує, що держава має право регулювати і контролювати діяльність транснаціональних корпорацій у межах дії своєї національної юрисдикції і вживати заходи для того, щоб така діяльність не суперечила законам, нормам і постановам і відповідала її економічній та соціальній політиці. Положення про те, що на транснаціональну корпорацію поширюється законодавство держави, на території якої вона діє, передбачено і ст. 1 Конвенції СНД про транснаціональні корпорації 1998 р. Подібними принципами визначення територіальною юрисдикції держав щодо транснаціональних корпорацій керуються також Міжнародний Суд ООН, Генеральна Асамблея ООН, Міжнародна організація праці, Економічна та соціальна рада ООН та інші міжнародні організації [12, с. 144–145].

Слід також зазначити, що особливою рисою правового статусу фізичних осіб, міжнародних неурядових організацій та транснаціональних корпорацій, які не є суб'єктами міжнародного права, але можуть бути дестинаторами суб'єктивних прав та обов'язків, передбачених міжнародно-правовими нормами, є те, що вони, на відміну від суверенних та несуверенних суб'єктів міжнародного права, завжди перебувають під юрисдикцією певної держави, яка може і повинна нести міжнародно-правову відповідальність за їх дії, що порушують норми міжнародного права. Як справедливо зазначає Н. А. Соколова, “навіть якщо держави шляхом укладення міжнародної угоди намагаються досягти урегулювання відносин за участю юридичних чи фізичних осіб, це не змінює природу міжвладних правовідносин”, якими є міжнародні правовідносини [10, с. 23].

Висновки. Як бачимо, природа міжнародних правовідносин, заснована передусім на їх міжвладному характері, в цілому не наділяє фізичних та юридичних осіб, в т. ч. транснаціональні корпорації, а також міжнародні неурядові організації самостійною міжнародною правосуб'єктністю. Навіть у тих випадках, коли такі особи вступають в урегульовані міжнародним правом відносини з класичними суб'єктами міжнародного права (державами та міжнародними міжурядовими організаціями), їхня правосуб'єктність реалізується тільки в тій мірі і в такий спосіб, як це визначається не ними самими, а відповідними державами чи міжнародними організаціями. Тому приватні юридичні та фізичні особи, так само як міждержавні неурядові організації, повинні визначатися не як суб'єкти міжнародного права, а як його дестинатори, тобто одержувачі певних міжнародних прав та обов'язків. Як наслідок подальший розвиток міжнародного права та наукових досліджень у цій сфері має спрямовуватися не стільки на зміну природи відносин держави та приватних осіб на міжнародному рівні, скільки на удосконалення юридичних механізмів захисту закріплених міжнародно-правовими нормами прав та свобод приватних осіб.

Список літератури

1. 20th Anniversary of the Bombing of the Rainbow Warrior: A Beret, a Bottle of Beaujolais and a Baguette [Electronic resource] / The Greenpeace. – Access mode : <http://www.greenpeace.org/international/rainbow-warrior-bombing/spy-story>. – Title from the screen.
2. Аречага Э. Х. Современное международное право / Эдуардо Хименес Аречага ; [пер. с исп. Ю. И. Панченко]. – М. : Прогресс, 1983. – 480 с.
3. Карро Д. Международное экономическое право : учеб. / Д. Карро, П. Жюйар ; [пер. с франц. В. П. Серебренников, В. М. Шумилов]. – М. : Междунар. отношения, 2001. – 608 с.
4. Левин Д. Б. Ответственность государств в современном международном праве: проблема кодификации и прогрессивного развития норм и принципов международного права / Давид Бенедионович Левин. – М. : Международные отношения, 1966. – 152 с.

5. Локайчук О. В. Проблемы правового регулирования деятельности транснациональных корпораций / О. В. Локайчук // Сибирский юридический вестник. – 2001. – № 2. – С. 80–83.
6. Лукашук И. И. Право международной ответственности / Игорь Иванович Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – XXII. – 432 с.
7. Лукашук И. Концепция права международной ответственности / И. Лукашук // Государство и право. – 2003. – № 4. – С. 79–87.
8. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пітер Маланчук ; [пер. з англ.]. – Харків : Консум, 2000. – 592 с.
9. Международное право : учеб. для вузов / Г. В. Игнатенко, М. В. Кучин, Л. А. Лазутин и др. ; под ред. Г. В. Игнатенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1995. – 399 с.
10. Соколова Н. А. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в сфере охраны окружающей среды / Н. А. Соколова // Сибирский юридический вестник. – 2001. – № 3. – С. 22–26.
11. Тускоз Ж. Міжнародне право : підруч. / Жан Тускоз ; пер. з франц. Л. Бадешко. – К. : АртЕк, 1998. – 416 с.
12. Шумилов В. М. Международное экономическое право / Владимир Михайлович Шумилов. – 3-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д. : Феникс, 2003. – 512 с.

Отримано 27.11.2014

Аннотація

Статья посвящена исследованию проблем международной правосубъектности частных физических и юридических лиц. На основе анализа юридической природы международных правоотношений, в которых участвуют такие лица, в том числе отношений международно-правовой ответственности, автором сделан вывод о том, что частные физические и юридические лица, например, транснациональные корпорации, не обладают международной правосубъектностью и могут рассматриваться в качестве не субъектов, а дестинаторов международного права.

Summary

The article is devoted to the questions the legal personality of juridical and individual persons in the international law. An author analyses the legal nature of the international relations one of the parts of which are juridical and individual persons. There is made a conclusion juridical and individual persons have not an international personality. Such persons are not the persons in the international law and can be defined as destinators of the international law.

УДК 341.224.3

*Є. А. Самойленко, асистент кафедри державно-правових дисциплін
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”*

МОДЕРНІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СУДНОПЛАВСТВА В ДЕЛЬТІ ДУНАЮ

У статті розглядаються шляхи вдосконалення міжнародно-правового регулювання навігаційного використання Нижнього Дунаю в межах річкової дельти. Автор досліджує проблематику питання під кутом зору перегляду Белградської конвенції 1948 р. та переосмислення засад інституційного співробітництва пригирлових держав.

Ключові слова: Дунай, річкове судноплавство, Белградська конвенція, Адміністрація Нижнього Дунаю, гирло Бистре.

Постановка проблеми. Дунай належить до тих відкритих міжнародних рік, води яких впадають у море через систему рукавів, що утворюють дельту. Ріка омиває південно-західну частину України на відрізку від гирла р. Прут до Чорного моря. Згідно з адміністративним поділом дана ділянка знаходиться в межах депресивних

районів Одеської області: Ренійського, Ізмаїльського та Кілійського. По ній проходить частина державного кордону з Румунією. Від гирла Пруту до мису Ізмаїльський Чатал (вершини дельти) Дунай тече одним руслом. Біля мису головне русло Дунаю ділиться на Кілійський і Тульчинський рукави. Тульчинський рукав біля мису Георгіївський Чатал розділяється на Георгіївський (правий) і Сулинський (лівий). В Чорне море

© Є. А. Самойленко, 2014